

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

3-6 жастағы балалардың сөйлеу қабілетін дамытудың креативті жолдары

ЖАРИЯЛАНДЫ
10.12.2025

ТІРЕК СӨЗДЕР
ата-ана серіктестігі, диалогтік оқу, креативті әдістер, мектепке дейінгі жас, ойын технологиясы, сөйлеу қабілеті, театрландыру, тілдік орта

СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/185697/>

Суларов Мухамед Джемарович

Ясли сад Ботакан

Аннотация. Бұл мақалада 3-6 жастағы балалардың сөйлеу қабілетін дамытудың креативті жолдары ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қарастырылады. Мектепке дейінгі кезең – тілдің фонетикалық, лексикалық және грамматикалық жүйелері қарқынды қалыптасатын, ал сөйлеудің коммуникативтік қызметі ойын, эмоция және әлеуметтік тәжірибе арқылы табиғи түрде кеңейетін ерекше даму сатысы. Осыған байланысты шығармашылыққа негізделген педагогикалық ықпал – баланың сөздік қорын байытып қана қоймай, сөйлеудің мағыналық дәлдігін, интонациялық мәдениетін, әңгімелеу және диалог жүргізу дағдыларын бекітетін тиімді құрал. Мақалада ойын мен театрландыру, көркем әдебиет пен диалогтік оқу, музыка-ритм және көпарналы әрекет, отбасы-балабақша серіктестігі, сондай-ақ цифрлық ресурстарды шектеулі әрі мазмұнды қолдану тәсілдері жүйеленіп ұсынылады. Ұсынылған тұжырымдар Қазақстандағы мектепке дейінгі білім беру мазмұнының жалпы бағыттарымен, отандық әдістемелік еңбектермен және халықаралық зерттеулермен сабақтастырыла отырып баяндалады.

Кілт сөздер: мектепке дейінгі жас, сөйлеу қабілеті, креативті әдістер, ойын технологиясы, театрландыру, диалогтік оқу, тілдік орта, ата-ана серіктестігі.

КІРІСПЕ

Қазіргі педагогикада мектепке дейінгі жастағы баланың сөйлеуін дамыту тек арнайы ұйымдастырылған оқу қызметімен шектелмейтін, күн тәртібінің барлық кеңістігін қамтитын үздіксіз мәдени-психолінгвистикалық процесс ретінде түсіндіріледі. Қазақстандағы мектепке дейінгі білім беру тәжірибесінде сөйлеуді дамыту бағытының тұрақты әрі жүйелі өзектілігі педагогтің күнделікті ұйымдастыратын ойын, қарым-

қатынас, шығармашылық және тұрмыстық әрекеттерінің бәрін тілдік мүмкіндіктерге айналдыру қажеттігін көрсетеді. 3-6 жас аралығында бала қоршаған орта арқылы жаңа ұғымдарды меңгеріп, эмоциялық тәжірибесін сөзбен таңбалауға ұмтылады, құрдастарымен қарым-қатынасқа түсіп өзіндік «әңгімелеу стилін» қалыптастырады, сондықтан тіл дамытудағы креативті тәсілдер бір жағынан табиғи даму логикасын қолдап, екінші жағынан баланың тұлғалық еркіндігін, қиялын және әлеуметтік батылдығын күшейтеді. Осы мақалада сөйлеу қабілетін дамытудың шығармашылық жолдары мектепке дейінгі педагогика, логопедиялық тәжірибе және заманауи халықаралық зерттеулер контекстінде жүйелі түрде талданады.

3-6 ЖАСТАҒЫ СӨЙЛЕУ ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫ ЖӘНЕ КРЕАТИВТІ ЫҚПАЛДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Мектеп жасына дейінгі кезеңде сөйлеу қабілеті баланың қабылдау, есте сақтау, ойлау және эмоциялық-еріктік үдерістерімен тұтасып дамитын күрделі жүйе болғандықтан, тілдік жаттығулардың механикалық қайталануы емес, мағыналық жағдаяттардың бай болуы, баланың өз ойын «айтуға мұқтаж» болатындай коммуникативтік кеңістік құру негізгі шартқа айналады; бұл тұрғыдан алғанда шығармашылыққа негізделген әдістер баланың сөйлеуін табиғи мотивация арқылы белсендіруге мүмкіндік береді. Сөздік қорды молайту, грамматикалық құрылымды қалыптастыру, байланыстырып сөйлеуді жетілдіру сияқты мақсаттар педагог пен ата-ана ынтымақтастығына сүйене отырып, ойын және күнделікті қарым-қатынас негізінде іске асуы тиіс. Сондықтан креативті тәсілдің мәні – баланың сөйлеу әрекетін өмірлік тәжірибеден бөліп қарамай, әрбір әрекетті (сурет салу, құрастыру, серуен, мерекелік қойылым, зерттеу ойыны) тілдік мазмұнға айналдыру, жаңа сөзді «қапыда естіп қана қоймай», оны сезімдік әсермен, қимылмен, әлеуметтік рөлмен байланыстыра айтуға мүмкіндік беру, осылайша сөздің баланың ішкі әлемінде тұрақты мағынаға ие болуына жағдай жасау.

ОЙЫН КЕҢІСТІГІН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТІЛДІК ЗЕРТХАНАҒА АЙНАЛДЫРУ

Ойын – мектепке дейінгі баланың жетекші әрекеті ретінде оның сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда ең қуатты табиғи механизмдердің бірі, өйткені ойын жағдайында бала өзінің әлеуметтік рөлін сөз арқылы анықтайды, ережені тіл арқылы келіседі, эмоциялық реакциясын сөйлеу арқылы реттейді және құрдастарымен диалогтық байланыс орнатады; осы себепті педагог ойын мазмұнын тек көңіл көтеру деңгейінде қалдырмай, оны мақсатты тілдік зертханаға айналдырғаны тиімді. Сюжетті-рөлдік ойындарда («дәрігер қабылдауы», «дүкен», «саяхат бюросы», «шағын театр редакциясы») бала

мамандыққа тән сөз орамдарын, сыпайы сұрау-жауап құрылымдарын, себеп-салдарлы сөйлемдерді табиғи түрде қолдануға үйренеді, ал қимылды ойындарда дыбыс есту, сөзді жылдам табу, ритм мен интонацияны сезу, сөзді қозғалысқа сәйкестендіру сияқты қабілеттер күшейеді. Ойынның заттық, үстел үсті және сөздік түрлерін араластыра қолдану баланың сөз мағынасын дәл түсінуіне, дыбыстарды анық айтуына, сөйлемді дұрыс құрауына ықпал етеді. Мұндай ойындарды ұйымдастыруда ең маңыздысы – баланың әрекетіне еркіндік беру арқылы «сөйлетудің» ішкі қажеттілігін ояту, яғни педагог дайын мәтінді жаттатудан гөрі, баланы қиялданған оқиғаны өзі құрастыруға, ойынның жаңа ережесін өзі ұсынуға, өз құрбысына түсіндіруге итермелейтін кәсіби фасилитатор рөлін атқаруы.

ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ ОҚЫЛЫМ МӘДЕНИЕТІ, ДИАЛОГТІК ОҚУ ЖӘНЕ ТЕАТРАНДЫРУ АРҚЫЛЫ БАЙЛАНЫСТЫРЫП СӨЙЛЕУДІ КҮШЕЙТУ

Көркем әдебиет бала тілінің эстетикалық һәм құрылымдық әлеуетін ашатын әмбебап ресурс болғандықтан, 3–6 жастағы топтарда ертегі, шағын әңгіме, санамақ, жаңылтпаш және өлеңдерді тек тыңдатып қою жеткіліксіз, оларды шығармашылық қайта құру, драматизациялау, рөлге бөлу, оқиға желісін өзгертіп көру арқылы байланыстырып сөйлеудің жоғары деңгейін қалыптастыруға болады. Диалогтік оқу тәсілдері баланың кітап мазмұнына белсенді қатысуын, сұраққа жауап беру арқылы сөздік қорын кеңейтуін және тыңдалым-сөйлеу бірлігін тереңдетуін қамтамасыз ететін дәлелді әдіс ретінде танылып келеді; әсіресе ересек адамның баланың жауабын бағалап, кеңейтіп, қайта сұрау арқылы бекітетін интерактивті құрылымы мектепке дейінгі жастағы балалардың ауызша сөздік қоры мен тыңдау түсінігін арттыруға ықпал етеді. Театрландырылған әрекеттерде бала кейіпкердің мінезін тіл арқылы ашады, эмоцияны интонация арқылы жеткізеді, көрермен алдында сөйлеудің қарапайым мәдени нормаларын меңгереді, ал ұжымдық қойылымдар кезіндегі келісім сөздері мен импровизациялық репликалар сөйлеудің шынайы әлеуметтік функциясын күшейтеді; демек, оқылым мен театр синтезі – креативті тіл дамытудың ең нәтижелі бағыттарының бірі.

МУЗЫКА, РИТМ ЖӘНЕ КӨПАРНАЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘРЕКЕТ НЕГІЗІНДЕГІ ТІЛДІК СЕРПІН

Баланың сөйлеу қабілеті тек сөздік материалдың көлемімен емес, дыбыстық естудің нәзіктігімен, артикуляциялық аппараттың икемділігімен және интонациялық-ритмикалық сезімталдықпен де анықталатындықтан, музыка мен қимылға сүйенген креативті тәсілдер тілдік дамудың нейropsихологиялық негіздерін табиғи түрде іске қосады. Ән айту, ырғаққа сәйкес қайталанатын сөз ойындары, қимылмен

сүйемелденетін тақпақтар, музыкалық импровизация кезінде қолданылатын қысқа диалогтар баланың дыбыстарды ажырату қабілетін жақсартып, сөзді анық айтуға ынталандырады, ал саусақ және артикуляциялық ойындар ұсақ моторика мен сөйлеу орталықтарының функционалдық байланысын күшейтетін тәжірибелік арна ретінде көрінеді. Сонымен қатар сурет салу, мүсіндеу, құрастыру сияқты көркем-еңбектік әрекеттерді «әңгімелеу тапсырмасымен» біріктіргенде, бала өз жасаған бұйымын сипаттау, материалын, түсін, қызметін атау, жасалу кезеңін ретімен баяндау арқылы күрделі синтаксистік құрылымдарды меңгере бастайды, бұл шығармашылық өнім мен тілдік рефлексияның өзара байланысын күшейтеді.

ОТБАСЫ-БАЛАБАҚША СЕРІКТЕСТІГІ ЖӘНЕ БАЙ ТІЛДІК ОРТА ҚҰРУДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МОДЕЛИ

3–6 жастағы баланың сөйлеу әлеуеті ең алдымен үйдегі және балабақшадағы тілдік ортаның сапасына тәуелді болғандықтан, креативті әдістердің тұрақты нәтиже беруі педагогтің кәсіби жұмысы мен ата-ананың күнделікті қарым-қатынас мәдениетін бір арнаға тоғыстыруға байланысты; бұл тұста ортақ мақсат – баланы тілдік әрекетке «қатысушы» ғана емес, «бастамашы» ету. Ата-ананың тікелей қатысуы, үй жағдайында әсерлі әңгіме құрастыру, отбасылық кітап оқу дәстүрін қалыптастыру, баланың кешкі әсерлерін ретімен баяндатуға мүмкіндік беру сияқты практикалық қадамдар сөйлеуді дамытудың табиғи әлеуметтік механизмін күшейтеді. Сонымен бірге көптілді контексте ана тілінің мәртебесін сақтап, баланың ұлттық-мәдени кодын тіл арқылы бекіту маңызды, өйткені ерте кезеңде ана тілінде сапалы тілдік тәжірибе алған бала кейінгі оқу жетістіктерінде тұрақты артықшылыққа ие болады. Осы тұрғыдан балабақшада қазақ тіліндегі ауыз әдебиеті үлгілерін, жергілікті мәдени сюжеттерді және отбасылық құндылықтарға жақын тақырыптарды шығармашылық форматта ұсыну, ал үйде сол мазмұнды жалғастыра отырып баланың еркін әңгімелеуін қолдау – тіл дамуын жүйелі мәдени тәжірибеге айналдыратын ықпалды модель.

ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ КРЕАТИВТІ ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗ ҚОЛдану арқылы сөйлеуді қолдау

Цифрлық орта мектепке дейінгі баланың өміріне ерте еніп отырған қазіргі жағдайда технологияны толық жоққа шығару емес, оны тілдік мақсатқа бағындыру, экрандық белсенділікті сапалы мазмұнмен және ересек адамның қатысуымен ұйымдастыру маңызды, өйткені бақылаусыз әрі ұзақ экран уақыты сөйлеудің табиғи әлеуметтік арналарын тарылтып, пассив қабылдауды күшейтуі ықтимал. Егер тәрбиеші немесе ата-ана қысқа анимациялық сюжеттен кейін баладан кейіпкерлердің әрекетін сипаттатса, оқиғаның басқа аяқталуын ұсындырса, жаңа сөздерді сурет, қимыл, рөлдік ойын арқылы бекітсе, онда технология баланың сөздік қорын толықтыратын көмекші құралға

айналады. Демек, цифрлық ресурстарды креативті қолдану қағидасы – «экраннан алған әсерді сөзбен қайта өрнектеу» және «онлайн мазмұнды офлайн қарым-қатынасқа ұластыру» логикасына сүйенуі тиіс, ал бұл логика педагогтің кәсіби бақылауы мен ата-ананың саналы қатысуын талап етеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

3–6 жастағы балалардың сөйлеу қабілетін дамытудың креативті жолдары мектепке дейінгі педагогикалық жұмыстың мазмұнын байытып, баланың тілдік әлеуетін табиғи мотивация, эмоциялық тәжірибе және әлеуметтік өзара әрекет арқылы іске қосатын кешенді жүйе ретінде қарастырылуы қажет. Ойын, театрландыру, диалогтік оқу, музыка-ритм және көпарналы шығармашылық әрекеттер баланың дыбыстық мәдениетін, сөздік қорын, грамматикалық құрылымын және байланыстырып сөйлеуін бір мезгілде дамытудың тиімді құралдары болып табылады, ал отбасы-балабақша серіктестігі мен ана тілінің құндылығын сақтайтын тілдік орта бұл үдерістің тұрақты әлеуметтік негізін күшейтеді. Қорытындылай келе, креативті тіл дамыту – нақты әдіс жиынтығынан да кең ұғым: ол баланың өмір кеңістігін сөзге бай мағыналық алаңға айналдыру, тілдік қарым-қатынасты қуаныш, еркіндік және мәдени сәйкестік тәжірибесі ретінде ұйымдастыру мәдениеті.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Bilimger.kz. Балалардың сөйлеу тілін дамыту. <https://bilimger.kz/185567/>*
2. *Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 9 қыркүйектегі №394 бұйрығы: мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспарлары (тарихи мәтін). <https://zakon.uchet.kz/kaz/history/V2200029509/09.09.2022>*
3. *Балаларды ерте дамыту институты. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту (әдістемелік құрал, 2025). <https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/08/d2k.pdf>*
4. *Балаларды ерте дамыту институты. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуға арналған дидактикалық ойындар мен жаттығулар кеңестері (ата-аналарға арналған, 2025). <https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/10/1411k.pdf>*
5. *Балаларды ерте дамыту институты. Басқа тілде оқытатын мектепке дейінгі ұйымдарда қазақ тілін үйрету үшін «Тілге бойлау» бағдарламасы (2025). <https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/10/1122.pdf>*
6. *Тасжүрекова Ж.Т. және т.б. Ерте және мектепке дейінгі жастағы балалардың тілдік дамуын тексеру әдістері (әдістемелік ұсынымдар, 2019). <https://special-edu.kz/uploads/files/methodsdoc/2019/kz/%D0%A2%D0%B0%D1%81>*

%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%202019.pdf

7. «Өрлеу» БАҰО ШҚО. Балалардың сөйлеу тілін дамытудың маңыздылығы (2021). <https://ustazvko.orleu-edu.kz/?p=2446>
8. eGov.kz. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты туралы ақпараттық бет. <https://egov.kz/cms/kk/articles/preschool>
9. UNESCO. *Mother tongue and early childhood care and education: synergies and challenges*. <https://www.unesco.org/en/articles/mother-tongue-and-early-childhood-care-and-education-synergies-and-challenges>
10. Morgan, P. L., & Meier, C. R. *Dialogic Reading's Potential to Improve Children's Emergent Literacy Skills and Behavior*. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4422048/>

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.